

**О.Н. Кожем'якіна. Власть доверия как легитимация порядности и компетентности.**

Статья посвящена исследованию философско-методологических аспектов проблематики политического доверия как ключевой институции современной демократии и ценностно-нормативного основания процессов легитимации. Осуществлен анализ ресурсов доверия в современном обществе, обращая особое внимание на его моральную составляющую.

Рассмотрены методологические основы принципа доверия как принципа реальной демократии, что обеспечивается комплементарностью сосуществования нормативных, функционалистских и системных эффектов социально-политического взаимодействия.

**Ключевые слова:** политическое доверие, кризис доверия, легитимация, демократия, порядность, компетентность.

**Kozhemiakina O.N. The power of trust as a legitimation of decency and competence.**

The article is devoted to the philosophical and methodological aspects of the problem of political trust as a key institution of modern democracy and value-normative grounds of the processes of legitimation. The analysis of the resources of trust in modern society is done, paying special attention to its moral component.

Is considered the methodological basis of the principle of trust as a principle of real democracy that ensures complementarity of coexistence of regulatory, functionalist and systemic effects of socio-political interaction.

**Keywords:** political trust, crisis of trust, legitimation, democracy, decency, competence.

О. О. Дольська

## ДІЄВІСТЬ ПРИКЛАДНОГО ХАРАКТЕРУ СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФІЇ

Філософія в сучасному суспільстві набуває нових ознак. Авторка показує, що із зміною філософського мислення (переходом від метафізичного до модерного), роль філософії змінюється. Вона проходить шлях від чистої до практичної філософії, а в суспільстві розвитку знань стає необхідною прикладна філософія. Авторка обґрунтовує ознаки прикладної філософії, спираючись на філософські розвідки, і приходять до висновку, що прикладна філософія посилює соціальні, технічні, природничі, гуманітарні науки своїми суто філософськими роздумами у вигляді науково-філософського світогляду. Оскільки одна з складових елементів прикладної філософії є комплексна гуманітарна експертиза, це актуалізує сьогодні потребу в фахівцях, які поєднують в собі фах інженера, філософа, аналітика, які орієнтувалися б в своєму світобаченні на загальнолюдські цінності. Без звернення до них неможлива комплексна гуманітарна експертиза.

**Ключові слова:** практична філософія, прикладна філософія, гуманітарна експертиза, трандисциплінарність, науково-філософський світогляд.

Інституціональний аспект збереження філософії як академічної дисципліни підпорядковується вищій меті: посиленню філософського дискурсу. Це завдання має особливе значення для сучасної освіти, яка проходить свого роду випробування на якість і на сучасність водночас. Реалії Болонського процесу розбивають вщент перспективи академічної філософії. Але якщо класичні університети мають більш широкі можливості протистояти цим процесам, то в технічних університетах проблема більш напружена. Якщо філософські факультети мають більш менш перспективи розвитку, то інституційна філософія в технічних вищих не просто скорочується в навчальних програмах (я маю на увазі години і, як наслідок, викладацький склад), але й в своїх дидактичних планах, що веде до спрощення та скорочення не просто філософії, а її основних положень. Це означає, що наукова культура, філософська культура та культура техніки мислення руйнуються в своїх основах. Загальна тенденція Болонського процесу – скорочення гуманітарних наук – ставить під загрозу існування й філософію.

Сьогодні мова йде про нове мислення – пост метафізичне. На наш погляд, такий зворот прямо вказує на нові можливості філософії, на необхідність не стільки мабуть її популяризації, скільки її нових можливостей. Це прямо або побічно може торкнутися й нових стратегічних ліній її подальшого розгортання в царині освіти.

З середини ХІХ ст. авторитет дослідних наук «примусив» філософію до асиміляції. Позитивісти, починаючи з Е. Маха, бажали сконструювати природничо-науковий світогляд.

Їх підтримували представники вульгарного матеріалізму. Представники історизму, філософії життя намагалися розчинити філософію в історії філософії та типології світобачень. Представники віденського кола на чолі з Л. Вітгенштейном поставили філософію на вузьку колію методології та наукової теорії. Так, такі звороти, намагання сприяли трансформуванню філософського мислення. Ю. Габермас вказує, що «воно відмовилось від свого специфічного пізнання цілого, водночас залишаючись не спроможним серйозно претендувати на роль обраної науки» [1, С. 90].

Але її практичний напрям отримав широкі можливості. В умовах метафізичного мислення філософія пропонувала споглядальне життя теоретика (*bios theoretikos*), яке належало до найвищого шабля античних форм життя, що вище за практичне життя (*vita active*) політичного діяча, державної людини, лікаря тощо. Модерне мислення привело до змін між теорією та практикою. Їх класичне відношення (відношення між теорією і практикою) зазнало змін завдяки загостренню марксової думки. «Однак не лише прагматизм від Ч. Пірса до Дж. Міда і Дьюї, не лише психологія розвитку Ж. Піаже або теорія мови Л. Виготського, але й соціологія знання М. Шелера, а також аналіз життєсвіту Є. Гуссерля надали додаткові аргументи на користь того, що наші когнітивні процедури вкорінені у практиці донаукового поведіння з речами і людьми», – так характеризує гостру межу між різними культурами мислення Ю. Габермас [1, с.72]. Практична філософія формувалась ще з часів античної філософської рефлексії. І. Кант, спираючись на попередній її досвід і біблійні імперативи, приходив до необхідності її впровадження в форматі практичного етичного діалогу. Ця філософія набуває силу, починаючи з Нового часу, а на початку ХХ ст. практична філософія розквітає завдяки роботам М. Бубера, В. Біблера, Е. Левінаса, П. Рікьора, К.-О. Апеля та інших.

Філософія ХХ ст. вже не є метафізичною. Від попередньої філософії вона відрізняється притаманним їй новим мисленням. І, як наслідок, вона ставить наголос на міждисциплінарності. Цей факт стає прозорим, починаючи з праць представників франкфуртського інституту соціальних досліджень. Філософія починає поєднувати в собі аналітичні, тобто прикладні, ознаки. На думку Ю. Габермаса, суто модерне, що охоплює всю прозу мов руху, полягає швидше в мотивах мислення, ніж у методі [1]. Чотири мотиви знаменують розрив із традицією. Ключові слова звучать так: постметафізичне мислення, лінгвістичний поворот, конкретизація розуму і відмова від переваги теорії над практикою, або подолання логоцентризму.

З часів Сократа і Парменіда між абстрактним мисленням і його продуктом, буттям, встановлюється внутрішній зв'язок. За ними Платон робить висновок, що порядок, який засновує єдність і лежить в основі різноманітності феноменів як сутність, також має абстрактну природу. Перша інтелектуальна революція, підґрунтя якої заклали представники школи Парменіда, Сократ, а остаточно сформулювали теоретичними положеннями Платон і Аристотель, вносить новий погляд на роботу мислення [2]. Види і роди, за якими ми впорядковуємо феномени, впливають з ідеального порядку самих речей. Платонівська ідея є, звичайно, не чистим поняттям і не наочною картиною, а тим типовим і визначальним, що вилучається з наочної різноманітності. Закладені в матеріальних речах ідеї несуть у собі обіцянку всеєдності, оскільки сягають вершини ієрархічно впорядкованої піраміди понять і зсередини вказують на неї, на ідею блага, яку всі інші ідеї містять в собі. З абстрактної природи ідеального буття запозичуються подальші атрибути – атрибути загального, необхідного і вічного. Ю. Габермас пише, що «це емоційне (виразність, емоційність, напруженість) поняття теорії, яка із внутрішніх структур мала зробити зрозумілим не лише світ людей, але й природу, розпадається лише за передумов зваженого постметафізичного мислення» [1, с.71]. А далі в ім'я скінченності, часовості, історичності онтологічна спрямованість позбавляє розум його класичних атрибутів. Монологічний розум, трансцендентальна свідомість повинні були конкретизуватися у практиці нашого життя, в історичних реаліях. Це і сталося за умов формування та розвитку індустріального суспільства.

Філософія за свій час існування розкривала абсолютне, спираючись на свої можливості працювати з ідеалізованими об'єктами. А чи можливе розкривати абсолютне в особливому? Це питання стає актуальним для сьогодення, коли час від часу з'являються питання на

кшальт «Навіщо нам філософія?». Воно визиває здивування, тому що паралельно з ним людство звертається до філософських питань в окремих галузях освіти, особистого життя, суспільства, державного господарства, питань людини, техніки, високих технологій тощо.

Подібні питання, до речі, постійно виникають на перехресті двох століть. Прикладів можна привести багато, але для нас важливо не просто підкреслити актуалізацію її дієвості, а простежити трансформації в роздумах про її дієвість у бік її прикладного характеру. Наприклад, Д. Юм пише про дві філософії – легку та строгу, підкреслюючи привабливість, на перший погляд, легкої: «...Більшість людей завжди воліють легку та ясну філософію точній, але й туманній... Вона в більшій мірі стикається з повсякденним життям, виховує серце та почуття, а щодо принципів, які впливають на дії людей, виправляє поведінку останніх і наближає їх до того ідеалу, який описується нею» [3, с. 9]. Але Д. Юм підкреслює необхідну присутність точної філософії: «...без точної та абстрактної філософії неможлива і лека, життєва» [3, с. 12]. Його роздуми про необхідність та вигоди філософії приводять до наступного висновку: «...найбільш приємний та нешкідливий шлях співпадає із стежею науки і пізнання, і всякого, хто може або усунути з неї будь-які перепони, або відкрити нові горизонти, необхідно вважати таким, що є благодійником людства» [3, с. 13].

Ф. Шеллінг, з одного боку, аналізуючи сучасну для нього ситуацію, немовби розвивав думки Д. Юма, а з іншого – майже передбачував те, що сталося вже в ХХ столітті: «...люди прагнуть до філософського рішення і тим самим до філософії» [4, с. 385]. Цікавим є те, що він передбачав наявність стільки філософій, скільки взагалі існує предметів. До речі, Ф. Шеллінг натурфілософію того часу визначав як прикладну [5].

Не більш цікавими є роздуми А. Грамші. Характеризуючи особливості навчального процесу, підкреслював: «У процесі викладання філософії, спрямованого не так на ознайомлення учня з історичним розвитком філософії, як на формування його індивідуальної культури, що допомагає критично розробити власне мислення, щоб влитися в ідеологічне та культурне співтовариство, необхідно відштовхуватися від вже відомого йому, від його особистого філософського досвіду (попередньо продемонструвавши, що він є в його розпорядженні, що він «філософ», не усвідомлюючи цього). І оскільки передбачається якийсь середній рівень культури та інтелекту учнів, ймовірно, які володіють лише фрагментарними, уривчастими відомостями і абсолютно не підготовлені в методологічному та критичному відношенні, слід відштовхуватися насамперед від «буденної свідомості», потім від релігії і тільки на третьому етапі – від філософських систем, розроблених традиційними інтелектуальними групами» [6, с. 155]. До того ж особливої уваги потребує і його вимоги щодо необхідності проведення «порівняльного аналізу техніки буденної свідомості, філософії простої людини і техніки раціонального і послідовного мислення» [6, с. 87].

Представники американської філософії теж підкреслюють цю особливість філософії сучасності, новий імпульс якої вбачають в розвитку прикладної філософії, яка має справу з практичними проблемами не тільки в етиці, але й в теорії пізнання, в соціальній науці, в природознавстві. Сьогодні у всьому світі набуває обертів філософія освіти, в тому числі й філософія для дітей. Н. С. Юліна, спираючись на професора колумбійського університету М. Ліпмана, теоретика і пропагандиста прикладної філософії для дітей як конкретної галузі філософії, підкреслює: «Філософію для дитини можливо розглядати як прикладну філософію в тому сенсі, що вона використовується в освіті з практичною ціллю виховання розумних громадян, які розмірковують» [7].

Не можна не звернути увагу на прикладний характер філософії Ю. Габермаса, коли він пише про комунікативну раціональність. На його думку, починаючи з аналітичної філософії, сформувався зворот до прикладних філософських досліджень, в яких особливого звучання набули питання світоглядного характеру. Українська дослідниця М. Култаєва при аналізі дієвості сучасної філософії в Німеччині приводить фактичний матеріал с приводу особливостей розвитку прикладної філософії у вигляді виходу на бізнесові проекти, глобальний менеджмент, інновації [8, с. 78]. Наприкінці ХХ ст. у багатьох країнах набирає обертів практична філософія, хоча й не в академічному форматі [9]. До речі, в суспільстві ризику і в суспільстві знань філософія, на її думку, стає одним з антивірусних препаратів. М. Култаєва порівнює її з «імунною системою» [8, с. 72].

Але найбільше враження для мене мав виступ на Світовому конгресі з філософії Е. Агіцці про методологічний зворот в філософії. До речі назва конгресу «Філософія як пізнання та образ життя» перегукується з ідеями формування прикладної філософії. Його яскраві слова не знайшли підтримки з боку наступного оратора, але на то вона і є – філософія. Отже, слова Е. Агіцці: «Ми не повинні забувати, що методи мислення не повинні відволікати нашу увагу від змісту мислення, від його предмету, від проблем, які викликають зацікавленість філософів різних епох і продовжують зацікавлювати нас сьогодні, хоча й в інших формах. Це відбувається тому, що мотивація філософування виходить з бажання раціонально зрозуміти світ, нас самих, наше соціальне і фізичне середовище, з пошуків сенсів нашого існування і орієнтації нашого життя» [10, с. 64].

З цього виходить, що це є досить природним, якщо ми розвиваємо такі напрямки філософії, як філософія маркетингу, філософія техніки, філософія екології, філософія спілкування, філософія викладання тощо, завдяки яким реалізується прикладний характер філософії. Прикладний нахил філософії вказує на необхідність людини володіти значущими для її розвитку системами ідей, які виконують роль навігаторів життя. Особливого значення ця теза набуває в контексті розуміння розвитку подвійного сенсу – статичної та динамічної. Філософія права, філософія медицини, філософія техніки розглядаються як форми прикладної філософії, які створилися із своєю особливою проблематикою, на перший погляд маючи мало загального з традиційними філософськими питаннями, але тільки на перший погляд.

Філософія може розширити свої горизонти у вигляді прикладної філософії як посилення соціальних, технічних, природничих наук своїми суто філософськими курсами на рівні навчальних планів. Це особливо стосується технічних університетів. Свого часу природні, а потім гуманітарні науки, спираючись на філософські досягнення в галузі роботи з ідеалізованими об'єктами, ввели в свої розробки цей принцип пізнання. Антропологія, психологія, соціологія та інші гуманітарні науки переступили демаркаційні лінії між ідеалізованим абстрагуванням та аналізом і проникли в філософську царину. Сьогодні настає час, коли філософія повинна, в свою чергу, поєднувати науки, дисципліни, орієнтуючись на міждисциплінарність, трансдисциплінарність, спираючись на можливості роботи з ідеалізованими конструктами в природничих науках, науках про управління інформацією, науках аналітичного характеру тощо. Цей «наступ» філософії у вигляді міждисциплінарності має на меті «посилювати» і гуманітарні, і технічні науки своєю присутністю. До того ж у невеликому попередньому аналізі дієвості філософії, ми бачимо трансформаційні мутації у розумінні характеру філософії – вона все більше, на наш погляд, має нахил до визначення її як прикладної. Чи є такий зворот дійсно актуальним? Таке питання потребує обґрунтування.

Ми входимо в новий зворот розвитку суспільства і науки – в інформаційне суспільство знань, нових і різноманітних за характером технологій. Що несуть нам нові науково-технічні розробки невідомого? Ми бачимо такий розвиток техносфери, який потребує не стільки його критичного осмислення, скільки його філософського тлумачення та оцінки. Посилення кожного технічного напрямку філософськими курсами прикладного характеру стає обов'язковим завданням не тільки для філософів, але й для дидактичних розробок сучасної освіти. Це вкрай складне завдання, про яке необхідно розмірковувати і вести дискусії. Нажаль сьогодні питання, які концентруються в проблемному полі дидактичного планування, редагування тем філософських спеціалізацій, відсутні. Цей факт і змушує ставити такі питання, як «Навіщо нам філософія?», «Чи потрібна філософія в площині сучасного розвитку науки?».

Реалії сучасного суспільства, яке отримало статус суспільства знань, свідчить про зустріч з новою науковою парадигмою. Серед основних загроз людству, які характеризуються глобальністю, ми називаємо досягнення в сфері високих технологій. Це генна інженерія, нанотехнології, робототехніка, штучний інтелект, електроніка та ін. Разом з тим ми вперше зіткнулися з появою проблеми складних систем, що самоорганізуються, до яких відноситься глобальна техногенна інформаційно-комунікативна середа, сформована технологіями мережевої комунікації та Інтернету. Масштаби її росту і впливу на всі сфери людської діяльності вражають.

В останнє десятиліття виникла і інтенсивно розвивається технологія доповненої реальності, яка є розвитком глобальних технологій передачі та обробки інформації. В ній віртуальний зміст інформаційно-комунікативних середовищ змішується з інформацією дійсного світу [11]. Незважаючи на інтенсивний розвиток даної технології, її вплив на життя людства поки що є не зовсім зрозумілим. Це в основному рекламні та представницькі функції. Разом з тим спостерігається інтенсивне впровадження технології доповненої реальності в усі сфери людської діяльності, які пов'язані з інформуванням користувачів в реальному часі. Поява доповненої реальності говорить про конвергентні процеси, що пов'язані із залученням суб'єкта в штучні світи, які створені різноманітними технологіями. Це має свої наслідки в гуманітарній сфері людства.

Науково-технологічна революція призвела до появи моделі NBICS-конвергенції, яка в даний час сприймається як основний каталізатор техногенної модифікації технологічного та соціального середовища. Але і це не все. Світ ускладнюється й новими інтелектуальними штучними формами взаємодії. Мова йде про наукову методологію мережевого світу. Вона сьогодні розцінюється як фактор міждисциплінарного об'єднання різних галузей знань і появи нових об'єднань, що володіють синергетичним ефектом [ 12, с. 167]. Такий потужний «арсенал» сучасної науки порушує в філософії питання необхідності та постійної присутності комплексної гуманітарної експертизи.

Просте об'єднання фахівців, які досліджують загальний технічний, технологічний та інформаційний простір не призводить автоматично до появи загального міждисциплінарного дискурсу. Потрібно розуміння нових напрямків, спеціальностей на ґрунті посилення будь-якого фаху філософськими принципами роботи з об'єктами. Фахівцям, в освіті яких нахил здійснюється в бік інформаційно-технічної спеціалізації, це дозволить відпрацювати навички вироблення спільної мови, зрозумілої всім включеним у розвиток конвергентних технологій. У даному випадку така вимога набуває статусу проблеми. При цьому це навіть не загальнонаукова проблема, скоріше це методологічна проблема, оскільки передбачає вихід на більш високий – філософський рівень роботи з абстракціями. А оскільки кожен фахівець виступає відносно фахівця з інших галузей дослідження як дилетант, то ця проблема стає вже не тільки міждисциплінарною. Також виникає проблема, яким чином наука може ефективно вступати в комунікацію з громадськістю, що стає життєво необхідним процесом в сучасному суспільстві, оскільки саме конвергентні технології активно впроваджуються в соціальне життя і зачіпають інтереси простих, далеких від науки людей. Тому філософська рефлексія проблем соціального, технічного, технологічного, інформаційного характеру стає вкрай необхідною. Бо саме вона формує підґрунтя гуманітарної експертизи.

В даний час основним джерелом інновацій є наука, представлена у вигляді міждисциплінарних сполучень. Така наука стала активно розвиватися в середині ХХ ст. і отримала надалі найменування «технонаука» (термін ввів Б. Латур). Традиційна двоступенева модель, що припускає дослідження і розробки, а потім етичні та соціокультурні оцінки наслідків у ситуації їх прискореного темпу, що пропонує практична філософія, з їх радикальністю і новизною, трансформаційним потенціалом разом з невизначеним до кінця технологічним детермінізмом, в даній ситуації явно застаріла.

Формування нової технонаукової практики, синергійність сполученого наукового дослідження та інженерного конструювання в контексті процесів наноконвергенцій ставить перед сучасною філософією, зокрема перед такими прикладними напрямками, як філософія освіти, філософія науки, філософія техніки, етика геополітики, філософія техносфери та ін. цілий ряд нових питань міждисциплінарного та трансдисциплінарного характеру. Відповіді на ці питання припускають трансформацію дослідного поля, переосмислення колишніх філософських перспектив і конструювання нових. При цьому особливий інтерес має прикладна філософія, яка породжена усвідомленням якісно нової ситуації міждисциплінарності, в якій формуються сучасні нанонауки. Такі думки знаходять підтримку з боку Б. Латура. Ми приведемо його цитату. «Ось вже двадцять років, як мої друзі і я вивчаємо ці дивні ситуації, які не в змозі класифікувати те середовище інтелектуалів, в якому ми живемо. За брак кращої термінології ми називаємо себе соціологами, істориками, економістами, політологами, філософами і антропологами. Але до назв усіх цих поважних

дисциплін ми щоразу додаємо слова «наука» і «техніка», які стоять у родовому відмінку. В англійській мові існують словосполучення *science studies*, або є ще, наприклад, досить важка вокабула «наука, техніка, суспільство». Який би не був ярлик, мова завжди йде про те, щоб знову зав'язати гордіїв вузол, долаючи розрив, що розділяє точні знання і механізми влади – нехай це називається природою і культурою. Ми самі є гібридами, абияк влаштувалися всередині наукових інституцій, ми – полуінженери, полуфілософи, третій стан наукового світу, ніколи не прагнули до виконання цієї ролі, – зробили свій вибір: описувати заплутаності всюди, де б їх не знаходили. Нашим вожатим є поняття «перекладу» або «мережі». Це поняття – більш гнучке, ніж поняття «система», більш історичне, ніж поняття «структура», більш емпіричне, ніж поняття «складність», – стає ниткою Аріадни для наших заплутаних історій» [13, с. 61 – 62].

Спираючись на цю цитату і відповідаючи на питання про дієвість сучасної філософії, якщо бути більш точною, філософії модерного мислення в царині освіти, можна висунути тезу про необхідність саме прикладної філософії. Прикладна філософія спирається на описову та регулятивну функції філософії. Описова функція зростає з теоретичної або чистої філософії, а регулятивна вбирає в себе елементи практичної філософії. Описова функція реалізується в чистій філософії (власне теоретичній). Регулятивна функція передбачає попередню емпіричну локалізацію об'єктів і подальшу розробку теорії окремого об'єкта. Прикладом активізації звернення філософії до регулятивної функції стають її пошуки в таких напрямках, як наприклад, філософська антропологія, філософія техніки, філософія управління інформацією, філософія освіти тощо. Саме регулятивна функція дає змогу виходити на загальні висновки у вигляді підґрунтя гуманітарної експертизи.

Прикладна філософія зростає на ґрунті теоретичної і практичної, і, як наслідок, дає можливість реалізувати як чисту (теоретичну), так і практичну філософію. Ми можемо говорити про співвідношення теоретичної та прикладної філософії, з одного боку, та теоретичної та практичної філософії, з іншого. Це співвідношення вказує на присутність описової та регулятивної функцій філософії, які в своїй єдності реалізуються як в теоретичній, так і в емпіричній формах. Це дає можливість виходити на аналітичні роздуми прикладного характеру.

В прикладній філософії, якщо ми знаходимося в царині освіти, особливого значення набуває питання формування науково-філософського світогляду. Сьогодні виникає потреба у фахівцях, які поєднують в собі фах інженера, філософа, аналітика, які орієнтувалися б в своєму світобаченні на загальнолюдські цінності, без звернення до яких неможлива комплексна гуманітарна експертиза. Це питання торкається саме методичного ракурсу проблеми. Новий науково-філософський світогляд активізує людину до глибинних питань з фаху, але глибина відповіді неможлива без уміння працювати з ідеалізованими об'єктами на ґрунті філософських узагальнень. Такий методологічний наголос буде впливати на розгортання гуманітарної експертизи.

Ще один бік актуалізації методичного інтелектуального звороту пов'язаний з світовою мережею Інтернет. Ми живемо в нову епоху, коли набуває особливого значення інформаційний продукт. Активізація мережі Інтернет потребує фахівців, які не тільки отримують інформаційно-комунікативні навички свого фаху, але й такі, що обґрунтовуються філософсько-науковим світоглядом. Це особливе питання, бо саме світогляд дає можливість орієнтуватися в фактичному матеріалі різного напрямку і орієнтувати фахівця на дієвість комплексної гуманітарної експертизи в інформаційно-комунікативних процесах, в техніко-технологічних, соціально-політичних сферах сучасного суспільства. Фахівці з новим науково-філософським світоглядом потрібні в галузі інформаційно-гуманітарної комунікації. Це аналітики, які поєднують в собі можливості аналізу інформації, поданої в Мережі, з умінням аналізувати вплив простору Мережі Інтернет на споживача, на його ціннісні установки, на соціальні та антропологічні характеристики, на його громадянську позицію тощо.

І. Кант надавав великого значення інтеграції професійної філософії та масової філософської свідомості, коли обґрунтовував необхідність практичної філософії: Цього практично потребують самі маси, які звертаються до філософії: «Таким чином, не яка-

небудь потреба в спекуляції (до чого у нього абсолютно немає полювання, поки він задовольняється роллю простого здорового розуму), а практичні міркування спонукають *буденний людський розум* вийти з свого кола і зробити крок у сферу *практичної філософії*, щоб отримати тут відомості і ясні вказівки щодо джерела свого принципу й істинного призначення цього принципу в зіставленні з максимами, які спираються на потреби і схильності. Це має допомогти йому вийти із скрутного становища, що виникає внаслідок двосторонніх домагань, і уникнути небезпеки позбутися всіх справжніх моральних принципів через двозначності, в якій він легко може заплутатися» [14, с. 242]. І. Кант попереджав, що популярна філософія вимагає точного практичного знання світу і людей, їх понять, смаку і схильностей, вибору доречних, придатних для популяризації виразів. В такому контексті вкрай важливим стає питання популяризації філософії, бо таким чином побічно формується світогляд і активізується її прикладна функція. «Спочатку заснувати вчення про моральність на метафізиці, а потім вже, коли воно встановлено, ввести його шляхом популяризації в споживання», – наголошував він [14, с. 246].

На думку І. Канта, популяризація є найважливішою формою подальшого розвитку філософії, оскільки уточнює і конкретизує її зміст стосовно до локальних умов. Крім того популяризація виконує функцію перевірки знання в масовій практиці, перевірки людьми, «чий розум не залежить ні від якої школи». Тільки масове засвоєння філософії та поєднання її з науковим знанням служить доказом повного проникнення в предмет. Великого значення для конституювання прикладної філософії мала поява філософської літератури на живих національних мовах. Так, наприклад, творчість Г. Сковороди дає можливість говорити про прикладний характер філософії, яка знайшла свою реалізацію в поемах та байках. Він став свого роду популяризатором філософії в її прикладному вимірі.

Ми можемо випускати прекрасних фахівців, але чого вони будуть варті без світоглядних позицій? Сьогодні для читання та оцінки доступні майже всі тексти, книги, праці, але де знайти оцінки вибору та критерії людяності, науковості в ситуації всезагального доступу до них? У. Х. Гумбрехт з цього приводу зауважує наступне: «Ми не тільки ще не пристосували наші концепції і наше мислення до нового хронотопу, але й багато хто з гуманітаріїв не розуміють ці глибокі перетворення в їх інтелектуальному середовищі» [15, с.54].

Одне з головних питань в сучасній освіті – це питання покликання. Молода людини обирає свій фах, сподіваючись в майбутньому отримати не тільки задоволення від майбутнього, але й мріючи про щастя разом с обраним фахом. Чи не з філософськими питаннями про щастя вона має справу у вирішенні своїх особистих питань? Ю. Габермас підкреслює трансформаційні процеси в самій філософії: «Після метафізики філософська теорія втрачає свій поза буденний статус», – пише він [1, с.100]. «Вона дає масштаб оцінки систематично спотворених комунікацій і перекручувань життєвих форм, що є ознакою вибіркового вичерпування розумового потенціалу, який стає доступним із переходом до модерну» [1, с.100]. Саме в цей час з'являється необхідність філософії з її інтерпретаційною функцією. «Філософія у своїй ролі інтерпретатора, у якій вона здійснює опосередкування між знанням експерта і повсякденною практикою, що потребує орієнтації, може використовувати це знання і сприяти тому, щоб доводити до свідомості існуючі деформації життєвого світу» [1, с.100].

Нова наукова парадигма вимагає нових технік мислення і нову культуру мислення. М. Култаєва пише про культуру зустрічі, зустрічі з науками, релігією і взаємну імплементацію знання філософії та емпіричних наук [8, с. 61]. Поза наукові форми пізнання розцінюються в такому дискурсі як дієві. Вони потребують уваги та також інтерпретацій. В той же час інтерпретаційна функція філософії дозволяє «доторкнутися» до так званій ситуації культури події, що активізує екзистенційне переживання світу. Те, що ми звикли називати теорією, часто з великим самовпевненням, тобто можливість опису культурних явищ на високому рівні абстракцій та узагальнень, загубило значну частину своєї привабливості та ентузіазму, з яким його зустрічали раніше. У. Х. Гумбрехт так відреагував на таку ситуацію: «Може ми сьогодні живемо в «епоху судження», а не в «епоху теорії», в епоху концентрації на нашій реакції на явища та події, які є особливими; і їх, як наслідок, чи навряд чи можна зв'язати це за допомогою абстрактних концептуальних рамок – ще менш завдяки методам та засобам» [15, с.52-53].

**Висновки.** Сьогодні філософія виступає інструментом у формуванні міждисциплінарних та трансдисциплінарних зв'язків. Сучасна наука стрімко рухається в своїх досягненнях, але філософське обґрунтування цих досягнень стає необхідною умовою загального розвитку людства. Не можна зрозуміти хід розвитку наукового знання, якщо не брати до уваги філософські аспекти сучасного розвитку суспільства, інформації, науки, техніки, технологій, освіти тощо. Як слідство, перед філософією розгортаються нові проблеми, не тільки методологічні та теоретичні, але й практично-орієнтовані та прикладні. Отже, сьогодні можна говорити про терміни «чиста (теоретична)», «практична» та «прикладна» філософія. А особливості навчального процесу вимагають організації та впровадження філософських дисциплін прикладного характеру.

В контексті прикладного характеру філософії «зростає» і набуває особливого значення для суспільства знань комплексна гуманітарна експертиза. Актуальність останньої зростає в контексті формування нової парадигми освіти, науки, техніки, технологій, інформаційно-комунікативних процесів. Реалії управлінської практики XXI століття підштовхують нас до розгортання обговорення проблеми прикладної філософії, яка розгортає та орієнтує можливості освіти та науки на комплексну гуманітарну експертизу, без якої неможлива оцінка будь-якого явища сфер сучасного життя. Тому завдання сьогодення – обговорювання необхідності формування прикладної філософії як освітянської стратегії в новій парадигмі освіти.

### Література:

1. Габермас Юрген. Постметафізичне мислення. Розділ 1. Повернення до метафізики? / Юрген Габермас // Філософія освіти: науковий часопис. – 2010. – № 1-2 (9) / Ін-т вищої освіти АПН України, Нац. Пед. Ун-т імені М. П. Драгоманова, Укр. акад. політ. наук. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова. – С.67–102.
2. Дольская О.А. Трансформации рациональности в современном образовании / О.А. Дольская. – Харьков : Изд-во Савчук О.О., 2013. – 352 с.
3. Юм Д. Исследования о человеческом познании / Д. Юм / Пер. с англ. // Собран. соч. в 2-х тт. – Т. 1. – М. : Мысль, 1965. – С. 7 – 169.
4. Шеллинг Ф. В. И. Первая лекция в Мюнхене / Ф. В. И. Шеллинг // Сочинения в 2 тт. – Т. 2. – М.: Мысль, 1989. – С. 345 – 387.
5. Шеллинг Ф. В. И. К истории новой философии (мюнхенские лекции) (из рукописного наследия) / Ф. В. И. Шеллинг // Сочинения в 2 тт. – Т. 2. – М. : Мысль, 1989. – С. 387 – 560.
6. Грамши А. Избранные произведения в трех томах / А. Грамши. – Том 3. Тюремные тетради / Пер. с ит. – М. : Политиздат, 1991. – 561 с.
7. Философия для детей (отв. ред. Юлина Н. С.). – М. : ИФ РАН, 1996. – 241 с.
8. Култаева М. Д. Філософія: життя після смерті. Німецький погляд на постболонські реалії / М. Д. Култаева // Філософська думка, 2011. – №2. – С. 70 – 84.
9. Култаева М. Д. Суспільна дівість філософії: ситуація сучасної Німеччин. Апологетичний наступ філософії: німецький досвід / М. Д. Култаева // Філософська думка, 2010. – №2. – С. 57 – 67.
10. Агацци Э. Методологический поворот в философии /Э. Агацци. // Вопросы философии, 2014. – №9. – С. 60–65.
11. Сергеев С. Ф. Обучающие и профессиональные иммерсивные среды / С. Ф. Сергеев. – М.: Народное образование, 2009. – 432 с.
12. Raso M.C. Bainbridge W.S. (Eds.). Converging Technologies for improving Human Performance / M.C. Raso. NSF-DOC Report. – Boston : Clumer, 2003. – 167p.
13. Латур Б. Нового времени не было. Эссе по симметричной антропологии / Б. Латур. – СПб.: Изд-во Европейского университета, 2006. – 403с.
14. Кант И. Основы метафизики нравственности. 1785 / И. Кант // Сочинения в шести томах. – М.: Мысль. – Т. 4. – Ч. 1. – С. 219 – 310.
15. Гумбрехт Ханс Ульрих. Что мы сегодня потеряли и что нам сегодня необходимо в гуманитаристике / Ханс Ульрих Гумбрехт // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – № 950, серія: Теорія культури і філософія науки. «Койнонія». Філософія іншого та богослов'я спілкування. Спецвипуск. – № 2. – Харків – Київ : Дух і літера, 2011. – С. 51 – 60.

*Дольская О.А. Эффективность современной философии в практике образования.*

Философия в современном мире приобретает новые признаки. Автор указывает, что с изменением философского мышления (переходом от метафизического стиля к современному стилю мышления), роль философии меняется. Она проходит путь от чистой философии к практической, а в обществе знаний актуализируется ее новая форма – прикладная. Обосновываются ее признаки и указывается, что она усиливает специальность профессионала, вооружая его научно-философским мировоззрением. Одна из характеристик прикладной философии – ориентир на комплексную гуманитарную экспертизу. Поэтому любая специальность в обществе знаний, особенно инженерного, технического характера, требует усиленной философской подготовки для реализации гуманитарной экспертизы на практике.

**Ключевые слова:** практическая философия, прикладная философия, гуманитарная экспертиза, транс дисциплины, научно-философское мировоззрение.

*Dolska O.O. The effectiveness of modern philosophy in educational practice.*

Philosophy get new characteristics in modern society. The author shows that philosophical thinking is changing nowadays. We see the transition from the metaphysical to the modern style of thinks. The role is changing of philosophy. It cross the way from of the clear philosophy to the practical. It's new form develop in the new society – society knowledge. It is an applied philosophy. It's indications are applied. Author write that the practical philosophy 'make' the special of the careerist most strong. The practical philosophy give him scientific and philosophical outlook. One of the characteristics of applied philosophy – focus on complex humanitarian expertise. Therefore any profession in the knowledge society, especially the engineering, technical demands of philosophical training for the implementation of human expertise into practice.

**Key words:** practical philosophy, applied philosophy, human expertise, trans disciplines, scientific and philosophical outlook.

УДК 1: 316.3 +130.2

Демір Гьокхан,  
аспірант кафедри філософії  
Житомирського державного університету імені Івана Франка,  
голова правління Українсько-турецького культурного центру «Сяйво»

## ГЛОБАЛЬНІ МІГРАЦІЇ ТА ЕТНОКУЛЬТУРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ТУРЕЦЬКИХ МІГРАНТІВ У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ РЕАЛІЙ

У статті розглядаються особливості міграційних процесів в добу глобалізації, їх вплив на ідентичність мігрантів-мусульман, взаємозв'язок міграційних процесів з політикою мультикультуралізму. Обґрунтовується, що глобальна міграція є важливим складником суспільного життя сучасного світу, який впливає на формування ідентичності індивідів, стан суспільних взаємин. Аналізуються вплив міграції на різні сторони життя турецького суспільства, проблеми адаптації турецьких мігрантів у Європі, зокрема, у Великобританії. Робиться висновок про те, що сучасна міграційна культурна політика покликана напрацювати тип ідентичності, зорієнтованої не на одну культуру, а на міжкультурні взаємодії.

**Ключові слова:** міграція, глобалізація, глобальні міграції, ідентичність, національна ідентичність, етноцентризм, міграційна політика, культурне розмаїття, мультикультуралізм, міжкультурна взаємодія.

Міграція – феномен, нерозривно пов'язаний з розвитком людського співтовариства. Як суттєва характеристика життєздатності народу, вона притаманна будь-яким націям, навіть тим, що, на перший погляд, перебувають у стані відносного спокою. Понад те, міграції спричинились до масштабних історичних процесів, унаслідок чого сформувались певні державні утворення (наприклад, США, Канада, Австралія), стабілізувались за етнічно-родовими ознаками великі спільноти людей, відбулась дифузія культурних надбань народів – світ ставав зрозумілішим, пізнаваним і ближчим.

Глобалізація через потужну інфраструктуру зв'язку й транспорту надала міграції масового характеру та значно інтенсифікувала міграційні потоки. Сьогодні майже не залишилося країн, яких би не торкнулися міграційні процеси, які б не імпортували чи не експортували робочу силу. Сучасна доба характеризується ускладненням форм поєднання й взаємодії глобальних і регіональних міграційних потоків. Поряд з потоками мігруючої робочої сили виникли й інші види подорожування й тимчасової міграції: міжнародний туризм, бізнесові подорожі, програми студентського обміну тощо [1, с. 217-264; 2, с. 443-447; 3, с.360-370].